

Φιλολογική έκδοση των στ. 415-432 του *Απόκοπου* του Μπεργαδή

Ευάγγελος Β. Τσακνάκης

Φοιτητική Εργασία (ΔΓΡ5480, ΕΑΠ)
Ελασσόνα, 12- 2018

Περιεχόμενα:

Εισαγωγικό σημείωμα

1. Φιλολογική έκδοση των στίχων 415-432
2. Γλωσσάρι

Βιβλιογραφία

Εισαγωγικό σημείωμα

Ο *Απόκοπος* του Μπεργαδή αποτελεί ένα ποίημα αφήγησης το οποίο εκτείνεται σε 556 στίχους. Το έργο είναι γραμμένο σε ιαμβικό δεκαπεντασύλλαβο δίστιχο με ζευγαρωτή ομοιοκαταληξία και η γλώσσα συγγενεύει με την κοινή δημώδη βυζαντινή γλώσσα του 15^{ου} αι.¹ Ο συγγραφέας του έργου εντοπίζεται μόνο στον τίτλο του έργου το οποίο προτάσσεται στο κείμενο των εκδόσεων. Είναι πιθανό ο Μπεργαδής να ανήκε στην οικογένεια των Bregadin/Bregadin η οποία είχε ευγενή βενετική καταγωγή και τα μέλη της αναφέρονται σε επιφανείς διοικητικές θέσεις στην Κρήτη από το 14^ο έως τα μέσα του 17^{ου} αι.,² αν και κατά το 14^ο και το 15^ο αι. το όνομα εμφανίζεται σπανιότερα.³ Οι επιλεγμένοι στίχοι (415-432) για τη φιλολογική έκδοση αντλήθηκαν από τη φωτοαναστατική έκδοση του 1534 όπως περιλαμβάνονται στο βιβλίο του Κεχαγιόγλου (1982),⁴ παρόλο που η εν λόγω έκδοση του *Απόκοπου* δεν είναι η παλαιότερη, αφού μεταγενέστερα ανακαλύφθηκε προηγούμενη έκδοση η οποία τοποθετείται το 1509.⁵ Σε ορισμένα χωρία του έργου εντοπίζονται νοηματικές και εκφραστικές δυσκολίες προωθώντας τη θέση ότι η παράδοση του έργου έχει αλλοιωθεί.⁶ Έχει διατυπωθεί η άποψη ότι η σύνθεση του έργου πιθανόν να πραγματοποιήθηκε γύρω στα 1410-20, λόγω του πρωτοποριακού του χαρακτήρα και του μεγάλου αριθμού των ρεαλιστικών του στοιχείων, καθώς και λόγω της, χωρίς αμφιβολία, ιταλικής έμπνευσης του δημιουργού του έργου.⁷

¹ Κεχαγιόγλου 1982, 33.

² Κεχαγιόγλου 1982, 27.

³ Μάτα 2016, 3.

⁴ Κεχαγιόγλου 1982, 20. Στη σελίδα 60 περιλαμβάνονται οι στίχοι 415-432, οι οποίοι εξετάζονται στην παρούσα εργασία για τη φιλολογική επιμέλεια έκδοσης.

⁵ Παναγιωτάκης 1991, 90.

⁶ Κεχαγιόγλου 1982, 32.

⁷ Μάτα 2016, 4.

Οι σύγχρονοι μελετητές του έργου κατέταξαν τον *Απόκοπο* ως ποίημα διδακτικό, ηθοπλαστικό, θεολογικό και εσχατολογικό. Άλλοι διατύπωσαν ότι το έργο διαπραγματεύεται ιδέες οι οποίες σχετίζονται με την παροδικότητα της ζωής και άλλοι κατατάσσουν το έργο στα διδακτικά ποιήματα, καθώς και στα σατιρικά ποιήματα των οποίων η σάτιρα είναι είτε πικρή και ειρωνική είτε εύθυμη και παιγνιώδης.⁸

Το ποιητικό υποκείμενο αφηγείται σε πρώτο ενικό πρόσωπο ένα όνειρο το οποίο είδε μια ημέρα, όταν ο αφηγητής ήταν κουρασμένος και ξάπλωσε να κοιμηθεί.⁹ Έπειτα από το κυνήγι μιας ελαφίνας και από μια σύντομη περιπέτεια με όντα της φύσης και του μύθου, ο αφηγητής βρέθηκε στον Άδη. Εκεί συνομίλησε με τις σκιές δύο αδελφών νέων οι οποίοι ζήτησαν να μάθουν την ταυτότητα του αφηγητή, καθώς και στοιχεία τα οποία σχετίζονται με το βίο των ζωντανών ανθρώπων που οι νεκροί, πριν το θάνατό τους, είχαν σχέση μαζί τους. Στη συνέχεια, οι ερωτήσεις υποβάλλονται από τον αφηγητή σχετικά με τη ζωή των νέων πριν πεθάνουν και καθώς η ιστορία εξελίσσεται προβάλλει και η σκιά της αδελφής τους με το νεογέννητο βρέφος της, η οποία διηγείται τη δική της ιστορία σχετικά με το θάνατο το δικό της και του παιδιού της. Στο σημείο αυτό περιγράφει ότι πέθαναν όταν πληροφορήθηκε, μέσα από ένα όνειρό της, για το θάνατο των αδελφών της.¹⁰

Στους στίχους 415-432, οι οποίοι στην παρούσα εργασία τυγχάνουν φιλολογικής επιμέλειας για έκδοση, αφορούν το σημείο στο οποίο τελειώνει η συνομιλία με τους δύο νέους και ερωτάται η νεκρή αδελφή τους για τον χρόνο και τον τρόπο που κατήλθε στον Άδη, η οποία, στη συνέχεια, διηγείται τον τρόπο και τη στιγμή που πέθανε εκείνη και το παιδί της.

Η αδερφή των νέων είναι το πρώτο θηλυκό πρόσωπο το οποίο εμφανίζεται στο έργο και έχει διατυπωθεί η άποψη ότι τεκμηριώνεται η σχέση μεταξύ των δύο φύλων ως ουσιαστική εφόσον είναι μόνο εξ αίματος, δεδομένης της αδιαφορίας της νεκρής γυναίκας για την τύχη του συζύγου της καθώς δεν υποβάλει καμία σχετική ερώτηση προς το ποιητικό υποκείμενο.¹¹ Ο θάνατος της γυναίκας, καθώς ήταν έγκυος, βάσει ορισμένων ερευνητών, λογιζόταν ως κακός θάνατος σύμφωνα με τις μεσαιωνικές αντιλήψεις, αφού σε ορισμένες περιοχές αρνούσαν ακόμη και την κηδεία των γυναικών αυτών ή τύγχαναν διαφορετικής αντιμετώπισης. Έχει διατυπωθεί και η αντίθετη άποψη η οποία βασίζεται σε αρχαιοελληνικές και νεοελληνικές αντιλήψεις υποστηρίζοντας ότι οι γυναίκες οι οποίες πέθαιναν στο σπίτι τους ενταφιάζονταν κανονικά από το οικογενειακό τους περιβάλλον.¹²

⁸ Μάτα 2016, 12-13.

⁹ Κεχαγιόγλου 1982, 29.

¹⁰ Κεχαγιόγλου 1982, 29-30.

¹¹ Μάτα 2016, 81.

¹² Μάτα 2016, 89.

Η συνομιλία αυτή είναι η τελευταία στο ποίημα, καθώς το ποιητικό υποκείμενο βιάζεται να επιστρέψει στον κόσμο των ζωντανών και απομακρύνεται από το πλήθος των νεκρών που τον ακολουθεί παραγγέλνοντάς του διάφορα πράγματα τα οποία σχετίζονται με την επικοινωνία με τους ζωντανούς και τη διατήρησή τους στη μνήμη των ζωντανών.¹³

Στους υπό φιλολογικής επιμέλειας για έκδοση στίχους (415-432), το κάθε δίστιχο της αρχικής έκδοσης μετατρέπεται σ' έναν ενιαίο δεκαπεντασύλλαβο στίχο. Οι λέξεις παραμένουν ως έχουν στην αρχική έκδοση ώστε να μην αλλοιωθεί το έργο, ενώ η ορθογραφία συμμορφώνεται, όπου κρίνεται απαραίτητο, σύμφωνα με την κοινή νέα ελληνική γλώσσα. Η ορθογραφία μερικών λέξεων έχει προσαρμοστεί για να είναι πιο κοντά το κείμενο στο σημερινό αναγνώστη. Η πολυτονική γραφή δεν διατηρείται και η στίξη προσαρμόζεται με τέτοιο τρόπο ώστε οι στίχοι να είναι όσο το δυνατόν καλύτερα ευανάγνωστοι και εύηχοι στο σύγχρονο αναγνώστη και ακροατή. Το τελικό ν διατηρείται στις λέξεις προκειμένου η δημόσια γλώσσα εκείνης της εποχής να προσλαμβάνεται από τον αναγνώστη και τον ακροατή χωρίς παραλλαγές.

Στο τέλος της εργασίας παρατίθεται γλωσσάρι, στο οποίο περιλαμβάνονται ορισμένες δυσνόητες λέξεις οι οποίες εντοπίστηκαν στους στίχους. Οι λέξεις δίνονται αλφαβητικά με τη μορφή λήμματος στον αρχικό τύπο, ενώ εντός της παρένθεσης που ακολουθεί σε κάθε λήμμα δίνεται η λέξη όπως εντοπίζεται στον αντίστοιχο στίχο. Σε δεύτερη παρένθεση, ανά περίπτωση, μετά την ερμηνεία, δίνεται η λέξη με το νόημα που έχει το κάθε λήμμα στους εξεταζόμενους στίχους. Για κάθε λήμμα εισάγεται παραπομπή στο λεξικό από το οποίο αντλείται: είτε από το Λεξικό του Κριαρά¹⁴ είτε από το Γλωσσάρι της έκδοσης Αλεξίου.¹⁵

Ορισμένες χρήσιμες παρατηρήσεις, οι οποίες σχετίζονται με το νόημα της ιστορίας του έργου στους στίχους που επιμελούμαστε, αφορούν τα εξής σημεία: στο στίχο 428 η φράση «και άνω η ψυχή μου οξέβη» σχετίζεται με την Ιλιάδα του Ομήρου, Π 469: «...και πέταξε η ψυχή του».¹⁶ Οι στίχοι 423-432 παρομοιάστηκαν από τη σχετική βιβλιογραφία σαν ιταλική μεσαιωνική νουβέλα.¹⁷ Ο δεξιώτης στο στίχο 415 συγχέεται με τον τοξότη θεό Έρωτα, αφού εκείνος σημαδεύει τις καρδιές των ανθρώπων και όχι η θεότητα που σχετίζεται με την Τύχη και το σύμβολό της είναι ο τροχός.¹⁸ Για τη λέξη «επέσασιν» στο στ. 427, έχει προταθεί από τη βιβλιογραφία η λέξη «εσπασθήσαν» επειδή παράγεται από τη λέξη «σπασθείς» που σημαίνει ότι κάποιος αισθάνεται σπασμούς και

αποτελεί ιατρικό όρο κατά τον Ιπποκράτη. Στον επίμαχο στίχο, την ίδια στιγμή που η γυναίκα γεννά βίαια πέθανε παράλληλα τόσο η ίδια όσο και το παιδί της. Μια άλλη άποψη θεωρεί τις δύο λέξεις ισότιμες.¹⁹

Σχετικά με την ορθογραφία των λέξεων γίνονται οι εξής διορθώσεις: η λέξη «έρρηξεν» στο στίχο 416 διορθώνεται σε «έρριξεν». Η λέξη «όλαις» στο στ. 417 διορθώνεται σε «όλες». Η λέξη «εθρυνήσαμεν» στο στ. 419 διορθώνεται σε «εθρηνήσαμεν». Η λέξη «άδην» στους στ. 420 και 432 διορθώνεται σε «Άδην». Στο στίχο 421 στη λέξη «ερώτημαν» τοποθετείται ένα ερωτηματικό στο γράμμα μ επειδή δεν είναι ξεκάθαρο εάν πρόκειται γι' αυτό το γράμμα στο κείμενο της αρχικής φωταναστατικής έκδοσης. Η λέξη «εγγαστρωμένη» στο στ. 424 διορθώνεται σε «εγκαστρωμένη». Στο στίχο 428 η λέξη «πεδίν» διορθώνεται σε «παιδίν». Τέλος, η λέξη «πέρνω» στο στίχο 432 διορθώνεται σε «παίρνω».

1. Φιλολογική έκδοση των στίχων 415-432

415. Με την καρδίαν τους ήκαμεν, σημάδιν του δεξιώτη
416. κ' έρρηξεν τες σαγίτους της, από ύστερον ως πρώτην·
417. και απ' όλες μία δεν έσφαλεν, όλους επλήγησέν τους,
418. πού να τον δώση δεν είχε πλια, δια τί εθανάτωσέν τους.
419. Και απήτις εθρηνήσαμεν και κλάψαμαν ομάδιν,
420. τότε την ερωτήσαμεν: «και συ πότε στον Άδην;»
421. Ακόντα μας το ερώτη(μ);αν, έκλαψεν και λυπήθην
422. κι αφ' ότου εστράφην προς εμάς, ήτις απηλογήθην:
423. «Κείτωνα στο κρεβάτιν μου, μυριοθορυβουμένη,

¹³ Κεχαγιόγλου 1982, 30.

¹⁴ Βλ. Κριαράς (2006-2008): Διαδίκτυο.

¹⁵ Βλ. Αλεξίου (1979).

¹⁶ Μάτα 2016, 82.

¹⁷ Μάτα 2016, 84.

¹⁸ Μάτα 2016, 88-89.

¹⁹ Μάτα 2016, 89.

424. οκτώ μηνών μ' εφάινετον, ήμου
εγκαστρωμένη·
425. εφάνη μου στον ύπνον μου κάτινες με
λαλήσαν
426. και λέγουν με: «τι κάθεσαι; τα δέλφια σου
εβουλήσαν!».
427. Ευθύς τα εντός μου επέσασιν και συγκοπή μ'
εσέβη
428. και πήγεν κάτω το παιδίν και άνω η ψυχή μου
οξέβη.
429. Κ' ίτις ο Χάρος μ' έδωκον θάνατον εις την
γέναν,
430. ομοίως το βρέφος το βαστώ, επήρα μετά μένα.
431. Από τον κόσμον μ' έδωκον μόνον αυτό
μοιράδιν,
432. τάχα να παίρνω άνεσιν και συνοδιαν στον
Άδην».

2. Γλωσσάρι

- ακόντα** (ακόντα, στιχ. 421): ακούοντας²⁰
απήτις, συνδ. (απήτις, στιχ. 419): αφού²¹
βουλώ (εβουλήσαν, στιχ. 426): βυθίζω (βυθίστηκαν,
καταποντίστηκαν)²²
δοξότης, ο (δεξιώτη, στιχ. 415): τοξότης²³
ξεπέφτω (επέσασιν, στιχ. 427): πέφτω κάτω
(έπεσαν)²⁴
επισεβαίνω (εσέβη, στιχ. 427): μπαίνω (μπήκε)²⁵
κάτις - κάτινας, αντων. (κάτινες, στιχ. 425): κάποιος
(κάποιοι)²⁶
κείτομαι, μτχ. ενεστ. κείτοντα· (κείτωνα, στιχ. 423):
είμαι ξαπλωμένος· πλαγιασμένος· κείμαι (ήμου
ξαπλωμένη)²⁷
μοιράδιον, το (μοιράδιν, στιχ. 431): μερίδιο· μερτικό·
κλήρος²⁸
μυριοθορυβούμαι, πληθ. μτχ. ενεστ.
(μυριοθορυβουμένη, στιχ. 423): ταραζομαι·
αναστατώνομαι πάρα πολύ· τρομάζω υπερβολικά
(ταραγμένη)²⁹
ξεβαίνω, (οξέβη, στιχ. 428): βγαίνω (βγήκε)³⁰
ομάδι, επίρρ. (ομάδιν, στιχ. 419): μαζι³¹
σαγίπα (σαγίτους, στιχ. 416): βέλος (βέλη)³²

Βιβλιογραφία

²⁰ Αλεξίου (1979), λήμμα: ακόντα.

²¹ Κριαράς (2006-2008): διαδίκτυο, λήμμα: απήτις.

²² Κριαράς (2006-2008): διαδίκτυο, λήμμα: βουλώ.

²³ Κριαράς (2006-2008): διαδίκτυο, λήμμα: δοξότης.

²⁴ Κριαράς (2006-2008): διαδίκτυο, λήμμα: ξεπέφτω.

²⁵ Κριαράς (2006-2008): διαδίκτυο, λήμμα: επισεβαίνω.

²⁶ Κριαράς (2006-2008): διαδίκτυο, λήμμα: κάτις- κάτινες.

²⁷ Κριαράς (2006-2008): διαδίκτυο, λήμμα: κείτομαι.

²⁸ Κριαράς (2006-2008): διαδίκτυο, λήμμα: μοιράδιον.

²⁹ Κριαράς (2006-2008): διαδίκτυο, λήμμα: μυριοθορυβούμαι.

³⁰ Κριαράς (2006-2008): διαδίκτυο, λήμμα: ξεβαίνω.

³¹ Κριαράς (2006-2008): διαδίκτυο, λήμμα: ομάδα.

³² Αλεξίου (1979), λήμμα: σαγίπα.

- Αλεξίου, Στ. (1979), επιμ. Μπεργαδής, Απόκοπος. Η βοσκοπούλα, Αθήνα: Ερμής, 19-32, 33-38.
- Κεχαγιόγλου, Γ. (1982), επιμ. Λαϊκά Λογοτεχνικά Έντυπα. Απόκοπος, Απολλώνιος, Ιστορία της Σωσάνης. Αθήνα: Εκδοτική Ερμής Ε.Π.Ε.
- Κριαράς, Εμ. (2006-2008). Επιτομή Λεξικού της Μεσαιωνικής Ελληνικής Δημόδους Γραμματείας (1100-1669). <https://www.greek-language.gr/.../medi.../kriaras/index.html> [τελευταία πρόσβαση: 30/01/2018].
- Μάτα, Σ. (2016). Απόκοπος. Ένας Σχολιασμός. Ανέκδοτη Διπλωματική Μεταπτυχιακή Διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Φιλολογίας.
- Παναγιωτάκης Ν. (1991). «Το κείμενο της πρώτης έκδοσης του Απόκοπου. Τυπογραφική και φιλολογική διερεύνηση», Θησαυρίσματα, 21, 80-209.